

ŞAHSİYET VE AHLÂK FELSEFESİ

MUHAMMET ENES KALA
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZ

Kişinin şahsiyet varlığı olabilmesinin onun iç tutarlılık ve bütünlükle birlikte dış tutarlılık ve bütünlüğe sahip olmasından geçtiğini düşünebiliriz. Bu uğraşının değerler yardımıyla yani doğru, iyi ve güzel değerleriyle anlaşılabilceği söylenebilir. Zira şahsiyet, kişinin merkeze aldığı değerlerin dışarı taşınması ve somutlaşmasına işaret eder. Değerlerin isabetle keşfedilip inşa edilmesinin yolunun da içkin ve aşkın öğeleri birlikte düşünmekle mümkün olduğu savunulabilir. Nihai anlamda çalışmada kişinin şahsiyet varlığı olabilmesinin, beden-ruh, birey-toplum ve içkin ile aşkın öğeler arasındaki uyumluluğa-bütünlüğe ve telife giden samimi yaşayışa işaret ettiği savunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şahsiyet, Değer, Ahlak, Felsefe

PERSONALITY AND MORAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

It can be considered that person's becoming personality means that s/he has both internal and external coherence and integrity. It may also be said that this pursuit can be understood by values such as true, good and beautiful. Personality refers that the values, which person takes them in the central, spreads out and embodies. It may be defended that the way of being properly discovered and built of values should be thought together with intrinsic and transcendental factors. Finally, in the paper, it shall be tried to justify that person's becoming personality refers to sincere living for investigation of integrity, harmony and reconciliation of body and spirit, individual and community, internal factor and transcendental factor.

Keywords: Personality, Value, Morality, Philosophy

İnsanın beşeri yönüyle tabiata, insani yönüyle yaşama ve metafizik alana ait olduğu öne sürülebilir. Tam bu noktada insandan beklenen ise, insanlık arayışı yardımıyla ona verili olan beşeriyetini kontrol altına almak koşuluyla kendini inşa ve ikmal etmesidir. İnsanlık ile beşeriyet arasında yani başka türlü ifade edildiğinde akıl ile duygu/içgüdü arasında bir gerilim ve çatışmanın varlığı iddia edilebilir. Öyleyse insandan bu çatışmadan berketli bir çakışma oluşturması ve denge noktalarında onu o şey kılan şeyi ikame ve inşa etmesi beklenir. Yani insan, söz konusu gerilimden şahsiyetini/kişiliğini kurgulamaya giden yolu keşfetmelidir. Bu uğraşısı, kişiye ve kendi dışındakilere kişinin kendisini daha başka söylersek benliğini dışarıda gösterebileceği düzlemi sunabilecektir. Aranması gereken gaye, kişiye amaç kazandıran ve kazanarak kendisini var kıldığı insan olma durumu ile kişiye hazır verilen ve kişinin hayatta olmasına olanak tanıyan beşeri olma halinin iradi ve bilinç varlığı olması beklenen varlığın şahsiyet/kişilik potasında insicamlı şekilde eritilebilmesidir. Kuşkusuz bu telifteki olması gereken kıvam ve denge noktalarının el altında hazır ve paket olarak verildiğini söylemek pek olanaklı değildir. Bununla birlikte her telif, kendisini bir şekilde kişinin kendisine ve başkasına görünür kılıyorsa vukua gelen şeyin bir tür şahsiyet/kişilik olduğu da ifade edilebilir.

Şahsiyet kavramı¹, ilk bakışta psikolojik çağrışımlara sahip olsa da insanın bilen, yapıp eyleyen, değerleri duyan, tavır takınan, ön görebilen, önceden belirleyen, isteyen, tarihsel olan, kendisini adayan, devlet kuran, inanan, sanat yapan, konuşan vb. edimlerde bulunan bir varlık olarak tezahür etmesine ve varlık sahasında belirmesine, görünür olmasına işaret eder. (Türer 2014:217) Ancak söz konusu edimlerin eylem² haline gelmesi, kuşkusuz onların niyete ve değerlere bağlı olmasını gerektirdiği gibi bunları varlık sahasında açığa çıkaran canlı bir öznenin varlığını da gerektirir. O halde şahsiyetin varlık koşulunun ilki niyetleri ve değerleri görünür kılan bir öznenin

1 Şahsiyet/kişilik kelimesine baktığımızda İngilizcede personality karşılığını görürüz, bu kelime ise Latince persona kökünden gelmektedir. Bu kavram, Yunan ve Roma tiyatrolarında yüze takılan maskeni ifadesi manasında kullanılmıştır. Dolayısıyla şahsiyetten kişinin benliğinin dışarı taşınmasının anlaşılabilirliği gibi, kişinin kendisini görünür sahada göstermesi göstermek istediği yüzü şekillerinde anlaşılabilirliği. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neda Armaner, Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XXI, 1976, Ankara, s. 143.

2 İnsanın dışarıya yansıttığı örgütlü olsun ya da olmasın hareketi karşılayan edim (act) ve kişinin dışarıya yansıttığı örgütlü edimlerini karşılayan eylem (action) kavramları arasındaki fark için bkz. Muhammet Enes Kala, Erdem ve Ödev Ahlaklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, ss. 139-142.

var olması (bu, öznenin yaşam sahasında bulunmasına, beşeri boyuta işaret eder) ikincisi ise öznenin dışarıya taşıyacağı benliğe sahip olması (bu ise öznenin merkeze aldığı değer dünyasına, insani boyuta işaret eder)dir. O halde bu çerçevede görülür kılınan, teşahhus eden/somutlaşan şey, bu manada değerler ve niyet olmaktadır, yani şahsiyetten anladığımız kişinin değer varlığı haline gelebilmesidir. Fakat tek bir boyuta indirgenemeyecek insan söz konusu olduğunda, değerlerin onun varlığında görünür kılınmasının çok değişkene bağlı olduğunu da burada itiraf etmemiz gerekmektedir.

Kişiliğin/shahsiyetin varlık, bilgi ve amel çerçevelerinde inşalarından söz edilebilir. Varlık inşasından kişiye bir yönüyle imkanlar sahası olarak verilen ve kişinin farkında olmasa da onda bulunan yetileri işleme; bilgi inşasından olguları manalarıyla idrak etme ve bunlar hakkında doğru hüküm verecek zihniyetin oluşması; ameli inşadan ise kişinin yaşam sahasını ayakta tuttuğunu düşündüğü değerlerin yaşam alanında görünür hale getirilmesi anlaşılabilir. Bu inşa sahaları birbirinin alternatifi değil, döngüsel şekilde birbirinin tamamlayıcı olarak anlaşılmalıdır. Herhangi birisinin eksikliğinde ya da özellikle kişinin varoluşunu gerçekleştirme esnasında farkına varılamayan yetilerin yetkinleşmemesinde şahsiyet istendiği gibi tezahür ettirilemez. Peki, şahsiyet nasıl inşa edilecek ve neyin denge noktalarında değerler görünür hale getirilebilecektir?

Şahsiyet İnşası ve Ahlâk Sahası

Etüdümüzde yukarıda giriş yaptığımız üzere şahsiyet üzerine tartışmayı deneyeceğiz. Bu başlık altında şahsiyetin varlık ve bilgi inşalarını değil, öncelikle ameli inşasını merkeze alacağımızı ifade etmek yerinde olacaktır. Bir kavram üzerine hedeflendiği şekliyle rasyonel, tutarlı, kapsamlı ve eleştirel düşünmenin o kavram üzerine felsefe yapmak demek olduğundan hareketle başlığımızla uygun şekilde şahsiyet üzerine felsefe yapmayı denemek istemekteyiz. Ancak burada değerlendirmede bulunurken olması gerekene dönük formel bir dil kullanacağımızı peşinen ifade etmek, her insanın bir şekilde görünür sahada varlığa kavuştuğu şahsiyet deneyiminden farklı ve üst bir arayışta olduğumuza işaret etmelidir.

İnsanın, kendisine dönük ve dışarıya açık olmak koşuluyla iki itibarla gerilim içerisinde yaşama halinde olan bir varlık olduğu ileri sürülebilir. O, içeriye dönük olması açısından yani bireysel/ferdi yönü itibarıyla aklı ve içgüdü/duygusu arasında, felsefi terminolojiyle söylersek ruh ile be-

den arasındaki çatışmada gerilimi yaşarken (Deniz 2015:44), dışarıya dönük olması açısından yani sosyal/içtimai yönü itibarıyla ise ferdiliği ile toplumsallık arasında sert çatışma ve gerilimler yaşayabilir. Bu açıdan insanın beşeri yönünün, çatışmanın alt katmanında kalması ya da iki unsur arasında istenen denge noktalarını keşfedememe haline gönderimde bulunduğunu, insani yönünün ise üst katmana tırmanmasıyla yani her iki bağlamda da denge noktalarını keşfedebilme başarısında yattığını öne sürmek mümkün olabilir. İfade edilen itibarlar çerçevesinde çatışmalara çözüm bularak insanlığını inşa ve ikame etmeye çalışan bireyin ahlâk kişisi olduğunu; erdeme ve dolayısıyla şahsiyete sahip olduğunu düşünebiliriz. Yani bireyin, beden ve ruh terkiibiyle/terkibinde varlığa gelen nefisini (Deniz 2015: 43-47), ruhunun, dolayısıyla ilahi emre muhatap ve onunla şekillenmesi icap eden aklının idareciliğinde bedensel faaliyetlerini icra ederek varlık sahasında tuttuğunda iç tatmine; tek başına yetersizlik ve işlevsizlik belirten ferdi oluşu ile tek başına baskı ve anlamsızlık ifade eden toplumsal oluş arasında denge noktalarını deneyimleyip keşfederek yaşam alanına dahil ettiğinde ise dış huzura erebildiğini ileri sürebiliriz.

İç ve dış tatmini birlikte tecrübe eden kişinin de nefisini ve kamusal varlığını kendisine ve başkalarına istenen şekilde görünür hale getirdiğini ifade edebiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ancak böylesi bir tecrübe, yazımızda kurguladığımız şahsiyet kavramının olması gerektiği gibi ete kemiğe bürünmesi anlamına gelecektir. Peki, her iki çerçevede de insanın farkında olacağı ve hissedeceği gerilim durumları nasıl çözüme kavuşturulabilecektir? Bu sorunun cevabı şahsiyetin ahlâk sahası/ethosfer içinde varlık bulması şeklinde verilebilir. Ancak sorunun cevabı ciddi uzanımlara sahip olsa da bizim arayışımızın eylem/amel ve erdem kavramları bağlamında olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Erdem, Kant'a göre insanın kendisini her an bulduğu gerilim durumunun özetidir. Kant şöyle der: "İnsanın her defasında içinde bulunabileceği ahlâksal durum erdemdir, yani (erdem) çatışma halindeki ahlâksal niyettir." (Kant 1999:93) Yine erdem, onun düşüncesinde özün gerçekleştirilmesini, o kişi için olanaklı kılan şahsiyet durumudur. Kant, bir şeyi başarma azmine ve ardından onu fiilen gerçekleştirmeye yöneliyorsa şahsiyetin oluşacağını ifade etmektedir. Sözelimi bir insan söz verdiğinde sözünü tutarsa kendisine sadık olur ama sözünü yerine getirmede zaaf gösterirse kendisine güveni kalmaz, ruhi olgunluğunu sekteye uğratmış olur (Kant 2009:113-114). O halde gerilim içerisinde yaşamak durumunda olan kişinin ahlâkî değerler

yardımla değerleri içselleştirmesi, -bu aşama erdemleri kazanma aşaması olarak nitelenebilir- ve erdemler yardımıyla dışarı taşınması -bu aşama şahsiyet kazanma ve yukarıda ifade edilen ilk sahadaki gerilime meydan okuma evresidir- ile gerilimlere denge noktaları bulmasının önündeki engelleri kaldırmaya başladığı düşünülebilir. İç tatmini insana sunabileceğini düşündüğümüz değerlerin kişinin terkiğini var kılan ruhun ve bedeninin ihtiyaçlarını kendi gerçeklikleri içerisinde anlayarak ortaya konulabileceğini, bunun ise beşeri arayışları ortaklaştırabilen ve hiç kimse tarafından tahakkümle kuşatılmayan bir varlık düzleminde aranabileceğini söylemek bize oldukça makul gelmektedir. Şöyle ki beden ve ruhun gerçek ihtiyaçlarının tanınması her insanın bireysel arayışında muhtevi olsa da onları en iyi bilen Aşkın Varlığın bu ihtiyaçlara yönelik hitabı ve imaları söz konusu arayışı ortak ve üst zeminde birleştirir görünmektedir. O halde iç tatmini insan için oluşturan merkezi husus, Aşkın Varlığın, kişinin söz konusu arayışında yerini bulmasıyla beliren değerlere bağlılık ve bu değerlerin görünür sahada kendilerini gösterebilmesine dönük verilen mücadele olacaktır ki bu mücadelenin araçları erdemler olarak karşılık bulur.

Ancak değer varlığının bilincine bireysel olarak varma başarısını gösteren ahlâk kişinin üstesinden gelmesi gereken gerilim alanı yukarıda işaret ettiğimiz üzere sadece içe dönük değildir. O aynı başarıyı dışa dönük hususiyetinde de ortaya koyabilmelidir. Yani kişi, ruh ve beden arasındaki ilişkiden neşet eden varoluşsal çatışmayı dengeleyebildiği nispette, kendisi ile toplum arasında beliren çatışmayı da çözüme kavuşturabilecek yeterliliğe sahip olabilmelidir. Konuyu daha iyi anlatabilmek için şahsiyetin hem yatay hem de dikey boyutunun var olduğunu ileri sürebiliriz. Yatay boyutunu tarihsel ve toplumsal yön; dikey boyutunu ise irade, değer ve yaratılış doğası olarak görebiliriz. (Lahbabi 1972:14-15) Her iki boyut da kişinin şahsiyetinde varlık imkanı buluyorsa, kişinin dikey boyutunu içe dönük sağladığı yetkinlikle, yatay boyutunu ise bu yetkinliğin verdiği imkanlar ile dışa dönük sahada gerçekleştirebileceğini iddia edebiliriz. Dış yetkinlikten kastedilen anlam ise kişinin ferdi yönü ile toplumsal yönü arasında kurgulanabilen ve ne ferdi tarafını ne de toplumsal tarafını ortadan kaldıran telifdir. Bu noktada üzerinde durduğumuz ve arayışında olduğumuz telifin Nurettin Topçu (ö.1975) tarafından oldukça başarılı bir şekilde yapıldığına işaret etmek yerinde olabilir. O şöyle der:

“Şahıs, fert değildir. Fert, bölünmez bir bütün teşkil eden varlığın adıdır. Fertçiliğin iddiasına göre insan, fert olarak kendi kendine yeterli bir varlık-

tır. Kendi varlığını meydana getiren parçalara yabancı unsurlar onun dışın-
da kalır. O kendini, kendi dışındaki her varlığa karşı koyar... cemiyetçilik
davasında ise, cemiyetin dışında ele alınan fert, kendi başına değer taşıyan
bir varlık değildir. Onun kendine özel tasavvurları, duyuş tarzı ve iradesi
yoktur. Bütün bunlar ferde, içinde yaşadığı cemiyetten gelmektedir. Fert,
sadece cemiyetin bir organıdır, ondan aldığı emirleri aksettirir. Gerçek varlık
cemiyettir; yapıcı ve yaratıcı olan da odur. Cemiyetin dışında alınan fert bir
şey ifade etmez. Bu tezlerin ikisini de bertaraf eden iddia, şahsiyetçiliktir.
Bu sonuncuya göre, ne yalnız başına fert, ne de insanı bertaraf eden cemiyet
hakikate götürücü olabilir. Fertçilik insanı, kendi ferdi varlığının ortaya
koymadığı değerlerden uzaklaştırmak suretiyle, hoyratlaştırıyor. Cemiyetçilik
ise, ferdin kendi hür iradesi ile benimsediği değerleri ona zorla kabul
ettirdiğinden, ferdi esir ediyor...hakikate ulaştırın yol, insanı, kendi hür
iradesiyle bağlandığı inançları, ruhi münasebetleri ve yüklediği mesuliyetleriyle
birlikte ele alan şahsiyetçiliğin yoludur. Ondandır artık insan, alalede
bir bütünün parçası değildir; bütün içinde eriyip kaybolmuş da değildir; in-
ançları ve benimsediği manevi hüviyetiyle, iradesinin bağlandığı değerler
sistemi ile birlikte, iktidarının sınırlarına kadar uzanan bir büyük varlıktır.”
(Topçu 1972:1-2)

İnsan doğası gereği hem hür hem de bencil bir varlıktır. İnsan için bu
iki öz niteliği dışında bir başka öznelik daha vardır. Bu ise ifade ettiğimiz
öz niteliklerin hem varlık koşulu hem de sonucu olan, insanın sosyal varlık
olmasıdır. (Öner 2015:11-13) Sosyallik onu topluma ilhak eden, toplum-
la ayakta tutan, sosyal pratiklere katılmasını sağlayan ve toplumsallaştıran
yanıyken, bencilliği ve hür oluşu, ferdi bireyselleştiren, onu kendi başına
bırakan küresini oluşturan taraflarıdır. Görünenin bu olduğunu ifade ede-
biliriz. Ama “buradan” yani olgudan, “oraya” yani ideale, olandan olması
gerekene doğru bütüncül bir çizgiyi, bütüncül öyküyü sağlıklı şekilde de-
vam ettirmek için ahlâk kişisi her iki boyutunu diğeri lehine ya da aleyhine
bozmadan şahsiyetini/kişiliğini ikmal etmelidir.

Kişi bir taraftan kendisi olmayı, diğer taraftan ise topluma katılmayı, sosyal
düzlemde icra ettiği roller vasıtasıyla sağlayabilir. İnsanın iştirak ettiği sosyal
pratiklerin³ ona aynı zamanda yerine getirmesi gereken vazifeleri yüklediğini
ve bu ödevlerin ise ancak kişinin toplumda edindiği rolleri içselleştirerek
yerine getirebileceğini düşünebiliriz. O halde kişi, kendisini dahil edeceği
sosyal pratikleri en başta tercih etmeli, sonra kendisini içinde bulduğu pra-
tiklerin hayatîyetine ve amacına devam etmesi için üzerine düşen sorumlu-
luğu yerine getirmeye çalışmalıdır. Kişinin meşru ve kamu faydasına dönük

3 Sosyal pratik kavramı ahlâk felsefesinin yeniden yorumlanması ve özellikle erdem ahlâkı ve ödev ahlâkı
yaklaşımlarını bir arada değerlendirme, işe koşma çerçevesinde anlaşılabilir. İlgili kavramların ayrıntılı
uzanımları için bkz. Muhammet Enes Kala, a.g.e., ss. 248-381.

ne kadar çok pratiğe girdiyse o kadar çok role sahip olduğu ve bu rolleri gerektiği gibi yerine getirmesinin onu toplumda kendisi olarak o kadar çok görünür kıldığını ifade etmek yerinde olabilir. Daha açık söylemeyi denersek, şahsiyet varlığı olma aşamasının ilkinin yani iç tatmine ulaştığını farz ettiğimiz kişinin kendisini, toplumda kendisi olarak göstermesinin yolu, dahil olacağı sosyal pratiklerden geçmektedir. Zira kişi kendisini toplumda ancak toplumda yerine getireceği meşru ve topluma fayda sağlayan roller aracılığı ile var kılabilir. Her rol ise o rolü başarıyla yerine getirmeyi olanaklı kılan erdemler küresinde yaşayabilir. Dolayısıyla kişi, ilgili erdemlere sahip olarak rolünü başarıyla yerine getirebilir ve bu doğrultuda kendisine ve kamuya fayda sağlayacak sosyal pratiğin devamlılığını sağlayarak onu güçlendirebilir. Kişinin ferdi tarafı yani kendilik bilincinin toplumda ve sosyal pratiklerle oluşup geliştiğini ve karşılığında ise ferdi boyutun sosyalliğe döndüğünü, her iki tarafın ise ancak sosyal pratiklerde içerilen roller aracılığıyla oluşan şahsiyet kavramında telife kavuştuğunu iddia edebiliriz.

İnsanın birey/fert olmadan kendini bulamadığını, ferdi oluşunun farkına ise toplumda vardığını düşünebiliriz. Yani birey, öyle görünüyor ki, toplumda toplumdan farklı olduğunun farkına vararak ferdi bilincine ulaşabilir. Birey olmadan ise kişinin şahsiyet varlığı haline geldiğini söylemek pek mümkün değildir. Yani şahsiyet sahibi kişi (ahlâk kişisi)nin ferdiliğinde sosyalliğini, sosyal oluşunda ise ferdiliğini duyumsaması beklenir. Şahsiyet varlığı haline gelmek bu anlamda bir uğraşıdır. Kişi, esasında ve ilk elden kendi hareket imkanına sahip, bağımsız bir varlıktır; fakat toplum içinde diğer şahıslarla sıkı sıkıya bağlı ve bireysel benliğiyle beraber sosyal benliğe de sahip bir varlık haline gelebilmektedir. (Lahbabi 1972:35) Bu uğraşmayı başarıyla geçmek isteyen kişinin önünde kendini gerçekleştirme imkanı yani potansiyellerinin farkına vararak onları insanlığın faydasına etkin hale getirme durumu vardır. (Jersild 2005) Kendini gerçekleştirme kavramı karşılığını Fromm'da çok güzel bulmuştur. O şöyle der:

“Bir insanın ancak kendisini ifade ettiği ve içindeki güçleri kullandığı takdirde kendisi olacağına inanıyorum. Eğer insan bunu yapamazsa ve eğer hayatı “olmak” tan ziyade “sahip olma”yı ve kullanmayı içerirse, o zaman kendisi olmaktan çıkar ve ancak bir “şey” olur. Hayat onun için anlamsız bir hale gelir ve bir acı kaynağı haline alır. Oysa asıl haz, gerçek aktivite ile elde edilir. Gerçek aktivite ise, insanın güçlerinin ortaya çıkartılıp kullanılmasını gerektirir. Nitekim zihnin kullanılması da beyin hücrelerinin gelişimini sağlar.” (Fromm 1996:48)

Kişinin kendisini gerçekleştirmesi için karşısında bulunan yekdiğer-

ine ihtiyacı olduğunu ifade edebiliriz. Zira insan ancak kendisiyle beraber yekdiğerlerinin de bulunduğu bir toplum içinde ve kendisiyle birlikte yekdiğerlerinin de faydasına olacak şekilde ona kuvve olarak verilmiş olan yetilerini açığa çıkarabilir. Ancak kişinin kendisini ifade ettiğimiz bağlamda gerçekleştirebilmesi için de iç tatmine ve bütünlüğe ulaşmış olması beklenir. Dolayısıyla ancak iç tatmine ve bütünlüğe ulaşmış kişinin kendisini gerçekleştirmesinden ve bunun ise sosyal pratikler ve kişinin toplumda üstlendiği roller vasıtasıyla olabileceğine işaret edebiliriz.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere bireyin, şahsiyet sahibi kişi olabilmesi için öncelikle değer ilişkilerine ihtiyacı vardır. Aksi halde ahlâk kişisi olmanın imkanı söz konusu değildir. Burada ifade ettiğimiz değerler ise aşkın ve içkin olanın uyumunda kendisini gösterebilen ve bir anlama işaret eden düzlemi bize sunmalıdır. Değerlerden söz açmışsak ahlâktan da söz açmışız demektir ve şahsiyet ancak ve ancak iradi-bilinç varlığını tüm imkanlarıyla kuşatan ahlâk düzleminde varlığa gelebilir ve dahi ahlâk ve kişilik, bilişsel, iradi ve değere dayanan ilişkilerle ikame edilebilir. Dolayısıyla tam buradan alırsak, bir anlamıyla şahsiyet/kişilik, yaşam boyunca başka benlerle girdiğimiz ilişkilerde oluşan sosyal yapımız (Türer 2014:215) ve dünya görüşümüzü oluşturan değerleri pratik sahada görünür kılan bireysel hususiyetlerimizdir.

İnsanın doğumu, yaşamı ve ölümü itibarıyla bir dile, kültüre, geleneğe doğup, alışkanlıklarının çocuğu olması gerçeğini de gözlerden uzak tutmamak koşuluyla onun sosyal, bağlı, sınırlı bir varlık olduğunu görmek insana ilişkin fikir ifade etmek adına önemlidir. Şahsiyet varlığı olabilmemenin ilk ve gerekli aşaması olan iç tatminde başvurduğumuz aşkınlık fikrinin, kişinin şahsiyetin oluşma yeterliliğine işaret eden yatay boyutunda yani sosyal aşamada da işe dahil olması gerektiğini düşünmemiz de bundan ötürüdür. Kişinin dahil olması gereken sosyal pratikleri ve bunlar vasıtasıyla üstleneceği vazife ve rolleri belirleme uğraşısı ihtiyaç endeksli olabildiği gibi Aşkın Varlığın yönlendirmesi ile de olabilir. Aşkın Varlığın süreçte yol gösteren olması kişinin hangi pratiği, niçin ve nasıl işleteceğine dair bilgiler sunarken, kişinin şahsiyetini sosyal sahada nasıl inşa edeceğine dair ortak kıstaslar da verebilir. Şahsiyet varlığını meydana getiren hem iç hem de dış tatminin kişiyi Aşkın Varlığın yardımına yönlendirmekte olduğunu ifade edebiliriz. Zira ancak bu vasıtayla kişi, kişiler arası dünyada ve diğerleriyle de ortaklaşabileceği bir zeminde, bedeni ve ruhun ihtiyaçlarını, ikisi arasındaki denge noktalarını nasıl keşfedip, telifi yakalayabileceğini öğrenirken, hangi sosyal pratiğe katılması gerektiğine ve bunlar yardımıyla sosyal zeminde kendiliğini nasıl inşa ede-

ceğine dair ortak yargılarda buluşabileceği bir çerçeve yakalayabilir. Kuşkusuz tüm bunlar elaltında sahip olunan ve hazır olarak verilen hale değil de samimiyeti gerektiren arayışa işaret eden durumlardır. O halde kişinin içsel ve dışsal bütüncül yapısının (Çamdibi 2011:10) kendisiyle görünür olduğu şahsiyetin oluşumu, kurulması, korunması kişinin doğumundan ölümüne kadar çıktığı yolculuğun bileşimini bizlere vermektedir.

SONUÇ YERİNE: DEĞERLENDİRME

İnsan, bir yönü nisyan/unutma, diğer yönü ünsiyet/bağ kurma olan varlıktır. Beşeri boyutundan insani boyuta yükselebilmesinin nisyani ve ünsiyeti nasıl ve neye göre gerçekleştireceğine bağlı olduğunu ifade edebiliriz. Şayet insan, nisyani Hakk'a, hakikate ve kişi hakkına yönelik, ünsiyeti ise bunların hilafına gerçekleştirirse, beşeri boyutunun da altına inebilir ki bu reziletleri/kötülükleri bize verir. Şayet insan, ondan beklendiği gibi nisyani Hakk'ın, hakikatin ve kişi hakkının hilafına, ünsiyeti ise bu değerler doğrultusunda Hakk, hakikat ve kişiler ile gerçekleştirirse beşeri boyutundan insani boyuta yükselir. Bu çerçevede öyle görünüyor ki aslına bakılırsa dinlerin de gayesi, insanı fitratında tutma yani insanı İnsan kılmaktır. Bu uğraşı şüphe yok ki, bilgisel/epistemik (doğru-yanlış), ahlâki/etik (iyi-kötü) ve sanatsal/estetik (güzel-çirkin) değerler arayışı ve bunların gerçekleştirilmesi ile var olup anlama kavuşacak gibi durmaktadır.

İfade ettiğimiz değerler, insanların aradığı ve yaşamlarını bunlarla şekillendirmeye çalıştıkları değerlerdir ve hiçbir değerın mutlak ve tam olarak hiçbir beşerin inhisarında bulunmadığını söylemek bize makul gelmektedir. O halde insanların arayışlarında samimi, sorgulayıcı ve işbirliğine açık olması gerektiğini bu bağlamda ifade edebiliriz. Varlığı anlamlandırmak, yaşamı anlamlı ve güzel kılmak yolunda yanlıştan doğruya, kötüden iyiye ve çirkinden güzele doğru olan hicret için insanın kendisi ve hemcinsleriyle birlikte bulunduğu düzlemin yeterliliğe işaret edip etmediği tartışmalı olsa da biz bu arayışın hem yatay hem de dikey boyutu olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki arayışın başlatıcısı, kurgulayıcısı ve bir sonuca vardırıcısı olan özne ve özneler arası dünya, varlığı anlamak, deneyimlemek ve yeniden üretmek için gereklidir ancak yeterli olduğu tartışmalıdır zira insanın yukarıda ifade ettiğimiz üzere nisyan ve ünsiyet hususiyetlerini her daim yanlış noktalara kaydırma olanağı söz konusudur. İnsan, bu çerçevede onu sürekli istikamet üzere tutacak aşkın bir güç ihtiyacında olur. O halde bu durumda

insanın, özneler arası dünyada hakikat arayışında kendi yetilerini işe koşmakla beraber aşkın gücün yardımını da gözetmesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu arayışta her hangi bir unsurun eksikliği değerlerin keşfedilmesi ve inşa edilmesinde eksikliğe, bu ise değerlerin dışarı yansımaları ve somutlaşmış hali olan şahsiyetin oluşumunda eksikliğe sebebiyet verebilir.

Buraya kadar tartışageldiğimiz kavramsallaştırmanın nihai kertede şahsiyeti oluşturan değerlerin iki unsura dayandığını ifade edebiliriz. Söz konusu dengeyi içkin ve aşkın öge olarak da görebiliriz. Bu minvalde içkin ögeler (fizyo-biyolojik, bilinç ve irade nitelikleriyle öznelerarası dünyanın müntesibi olan bütüncül olarak ahlâk kişisi), ve aşkın öge (kişinin kendi dışına koyarak yöneldiği Aşkın Varlık) söz konusudur. Bu ögelerin olmadığı yerde olması gereken değerlerin ve dolayısıyla şahsiyet varlığından söz edilemediğini iddia edebiliriz. Şahsiyetin oluşabilmesi için esas olan ifade edildiği gibi iki öge arasında denge ve kıvamın tutturulmasıdır. Ne içkin öge mutlaklaştırılıp, aşkın öge sıfırlanmalı, ne de aşkın öge mutlaklaştırıp, içkin öge sıfırlanmalıdır. İçkin öge mutlaklaştırıldığı oranda ortada değer denen bir şey kalmaz ve Firavunlaşma baş gösterir, aşkın öge mutlaklaştırıldığı zaman da irade ortadan kaldırıldığı için şahsiyet yok olur. Yani kısaca söylendikte, mutlaklık ve sıfırlanmanın olduğu yerde ahlâkîlikten söz etmek olanaklı olmaz. (Gürsoy 2008:22-24)

O halde ahlâk, burada insanın insanlığını –insanlık bir süreç olarak görülebilir- oluşturabilmesi, kurgulayabilmesi, müşahhas hale getirebilmesi için devreye girmelidir, aksi halde doğası itibariyle insan olmaya meyyal canlı insan haline gelme sürecini başlatamayacaktır. Yukarıda şahsiyetin varlık, bilgi ve amelî inşa aşamalarına sahip olduğunu ifade ettik. Bu uğraşyla birlikte, doğru, iyi ve güzel değerlerin arayışını da kuşattığına inandığımız kümenin kendisinin ahlâk olduğunu ifade edebiliriz. Ahlâk, hem ontik/varlığa ilişkin, hem epistemik/bilgiye ilişkin arayışın bizatihi kendisine ve başlangıç noktasına da işaret eder. Bu çerçevede ahlâk, tam da burada arayışta olan varlık için öncelikle “kendi”lik (Bahadır 2007:160) bilinciyle devreye girer, “kendi”lik bilinci şahsiyet varlığının giriş kapısıdır ve kişiye Aşkın Varlık tarafından verilmiş ve onunla kişi, varlık sahasında varlığa gelmiştir. “Kendilik” önemlidir, zira bilen de bilinen de insanın kendisi olduğu için arada epistemolojik boşluk doğmaz, en tam bilgi de denebilirse bilen “ben” ile bilinen “ben” ilişkisinden doğar. Kendilik bilinciyle oluşturulmaya başlayan bireysel benlik, ancak sosyal sahada tamamlanabilir ki bu benlik artık sosyal benliği de kendisine muhtevi kılmış olur. O halde değerler ekseninde en başta ruh ve

beden dengesini kurarak var kılınan benlik, sosyal çevrede tamlığa ulaşacak ve ancak böylesi bir benlik dışarıya yansıdığında aranan şahsiyete işaret etmiş olacağız. Yukarıda söylediğimizi yeniden söyleyerek etüdümüzü bitirelim, işaret ettiğimiz şahsiyeti kazanma arayışı ve uğraşısı, herkes için hazır olarak verilen ve el altında olan bir duruma değil, beden-ruh, birey-toplum ve içkin ile aşkın ögeler arasındaki uyumluluğa-bütünlüğe ve telife giden samimi yaşayışa işaret eder.

KAYNAKÇA

- Armaner, Neda (1976), Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:XXI, ss. 143-149.
- Bahadır, Abdülkerim (2007), *Jung ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Çamdibi, Hasan Mahmut (2011), "Şahsiyetin Gelişiminde Bütünlük ve Kendilik", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21, ss. 9-19.
- Deniz, Gürbüz (2015), *Anlam ve Varlık Boyutlarıyla İnsan*, DİB Yay., Ankara.
- Fromm, Eric (1996), *Hayatı Sevmek*, çev. Ali Köse, Artan Yayınevi, İstanbul.
- Gürsoy, Kenan (2008), *Etik ve Tasavvuf Felsefi Diyaloglar*, Sufi Yay., İstanbul.
- Jersild, Arthur (2005), *Öğretmenin Kendisiyle Yüzleştiği An*, Çev. Ahmet Kaplan, Dem Yayınları, İstanbul.
- Kala, Muhammet Enes (2015), *Erdem ve Ödev Ahlâklanna Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kant, Immanuel (2009), *Eğitim Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.
- Kant, Immanuel (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Lahbabi, Aziz (1972), *İslam Şahsiyetçiliği*, çev. İsmail Hakkı Akın, Yağmur Yay., İstanbul.
- Öner, Necati (2015) "Birlikte Yaşamak Üzerine", *Birlikte Yaşamak*, içinde, Hece Yay., Ankara.
- Topçu, Nurettin (1972), "Önsöz", *İslam Şahsiyetçiliği*, içinde Muhammed Aziz Lahbabi, çev. İsmail Hakkı Akın, Yağmur Yay., İstanbul.
- Türer, Celal (2014) "Değer ve Kişilik", *Felsefe, Edebiyat ve Değerler Sempozyumu Bildirileri*, içinde, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş.